

Nr 30.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående åtgärder för beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor; given Stockholms slott den 25 januari 1929.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Cl. Lindskog.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 25 januari 1929.

Närvarande:

Statsministern LINDMAN, ministern för utrikes ärendena TRYGGER, statsråden LÜBECK, BESKOW, LUNDAVIK, BORELL, VON STEYERN, MALMBERG, LINDSKOG, BISSMARK, JOHANSSON.

Departementschefen, statsrådet Lindskog anför följande:

I skrivelse den 3 juni 1926, nr 305, har riksdagen, med anledning av en inom riksdagen väckt motion (II: 307) anhållit, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning, huruvida och på vad sätt en tryggare ställning i rättsligt hänseende måtte kunna beredas biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola, samt att Kungl. Maj:t därefter måtte vidtaga de åtgärder, vartill utredningen kunde föranleda.

Dylik utredning föreligger numera, och jag anhåller att få anmäla ärendet för Kungl. Maj:t.

Åtgärder för beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och mindre folkskolor.

Nu gällande
bestämmelser.

Nu gällande bestämmelser rörande ifrågavarande lärares anställningsvillkor återfinnas i §§ 24 och 33 av folkskolestadgan (svensk författningssamling nr 604/1921). Till skillnad från de ordinarie folk- och småskollärarna anställas biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola endast tills vidare eller, i vissa fall, om vilka här ej är fråga, på viss tid. Med anställning tills vidare följer ömsesidig rätt till minst fyra månaders uppsägning, så vida ej längre uppsägningstid särskilt avtalas. (§ 24 mom. 1).

Biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, vilken anställs tills vidare och som i sammanlagt fem år, därav minst ett inom vederbörande distrikt, tjänstgjort som lärare vid småskola, biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, får skiljas från sin befattning endast av sådana orsaker och i den ordning, som omförmäles i § 32 mom. 1 folkskolestadgan, d. v. s. allenast på grund av fel eller försummelse i tjänsten eller brist i vandel och endast efter förutgången varningsförfarande. (§ 33 mom. 1). Från detta stadgande gäller emellertid det betydelsefulla undantaget, att skolrådet utan hinder av vad nyss sagts kan entlediga läraren, därest dennes befattning genom en i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skall förändras till folkskollärary- eller småskollärarytjänst eller ock indragas. (§ 33 mom. 2). Därvid skall dock iakttagas att, om en mindre folkskola ändras till en folkskola med småskola, lärare, som, då beslutet om förändringen vunnit laga kraft, i minst två år varit anställd tills vidare vid den mindre folkskolan och därunder tjänstgjort med nit och skicklighet samt fört en hedrande vandel, skall av skolrådet förordnas till ordinarie lärare vid småskolan utan iakttagande av eljest föreskrivet ansökningsförfarande. (§ 33 mom. 3).

Riksdagens
skrivelse
nr 305/1926.

Riksdagen anförde i sin ovannämnda skrivelse huvudsakligen följande:

Som motionärerna framhållit hava de biträdande lärarna vid folkskola och lärarna vid mindre folkskola icke samma trygga ställning i rättsligt avseende som övriga lärargrupper. Anledningen härtill är att söka i den lösliga ställning, som de mindre folkskolorna och de s. k. biträdande lärarbefattningarna intaga i skolsystemet.

Genom den otrygga ställning nu ifrågavarande lärare sålunda intaga, placeras dessa i en undantagsställning, som måste synas dem orättvis. I samma mån som utvecklingen av skolväsendet fortskrider och därigenom mindervärdiga skolformer ersättas med bättre, blir frågan om dessa lärares rättsliga ställning alltmer aktuell.

Riksdagen finner motionärernas krav på utredning av ifrågavarande spörsmål väl motiverat. Riksdagen vill för sin del peka på några av de framförda förslagen till en lösning av denna fråga, vilka synas riksdagen böra i första hand göras till föremål för prövning.

Såsom en effektiv åtgärd för tillgodoseende av berörda lärares intressen har centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskollärarytjänst föreslagit beredande av möjlighet för dem att utbilda sig till lärare vid egentlig folk-

skola. Till de två-åriga utbildningskurser, som äro avsedda att inrättas för småskollärarinnors utbildning till folkskollärarinnor, böra, synes det, dessa lärare äga företräde, under förutsättning att de uppfylla inträdesfordringarna. Riksdagen anser, att för skolans vidkommande ett dylikt tillvägagångssätt avgjort är att föredraga framför den hittills stundom anlitade dispensvägen. Härtill kommer, att dispens hädanefter icke torde kunna givas i samma utsträckning som tidigare, sedan tillgången på examinerade folkskollärare numera är mer än tillräcklig. Det synes riksdagen uppenbart, att den pedagogiska erfarenhet, som dessa lärare förvärvat under sin tjänstgöring, bör göra dem särskilt kvalificerade för verksamhet på folkskolestadiet, icke minst i omorganiserade mindre folkskolor.

Det stora antalet lärare vid mindre folkskolor och biträdande lärare vid folkskolor — enligt skolöverstyrelsens statistik utgjorde den förra gruppen 2,506 och den senare 964 i november 1925 — utgör dock ett hinder för att ovannämnda åtgärd skulle innebära en lösning av frågan om beredande av en mera tryggad rättslig ställning åt ifrågavarande lärare. Vid dessa kurser för småskollärarinnors utbildning till lärarinnor på folkskolestadiet kan plats endast beredas för en ringa procent av dessa lärare. För att förverkliga motionens syfte behöva även andra åtgärder vidtagas, ägnade att på ett mera effektivt sätt leda till det åsyftade målet.

Det synes sålunda önskvärt, att dessa lärare må kunna erhålla ordinarie befattning vid småskola inom det skoldistrikt, där de äro anställda, utan att småskollärarybefattningen i vanlig ordning kungöres ledig. Detta förfaringssätt följes redan nu beträffande småskollärare med ordinarie anställning, som i samband med skolväsendets omorganisation förflyttas till annan småskola inom distriktet.

Om emellertid en omorganisation av skolväsendet, som den i åberopade 33 § av folkskolestadgan avsedda, genomföres på så sätt, att folkskolavdelningens barn förflyttas till annan folkskola inom distriktet och den mindre folkskolan omändras till småskola, finnes ingen rätt för läraren att förordnas till ordinarie vid småskolan. Här synes därför ett tillägg erforderligt till folkskolestadgans 33 §.

Vidare synes det riksdagen, som om den anordningen bör prövas, om vid de tillfällen, då en mindre folkskola nedlägges och de tidigare där undervisade barnen överföras till en angränsande folkskola av B 2-form, som i samband därmed uppdelas i två läraravdelningar och sålunda övergår till B 1-form, läraren vid den nedlagda mindre folkskolan lämpligen må kunna vinna anställning vid den nyinrättade skolavdelningen.

I de fall däremot, då en mindre folkskola förändras till en folkskola av B 3-formen, en förändring, som endast innebär, att småskolläraren utbytes mot en folkskollärare, blir småskolläraren utan anställning vid ifrågavarande skola. Därest inom skoldistriktet annan småskollärartjänst finnes ledig, synes det önskvärt, att vederbörande lärare beredes ordinarie anställning där.

Vid inträffande förhållanden att lärare vid mindre folkskolor och biträdande lärare vid folkskolor genom en omorganisation av skolväsendet icke skulle kunna beredas anställning inom skoldistriktet, har skolöverstyrelsen i sitt yttrande i ämnet framkastat, att dessa lärare borde överföras på indragningsstat, eller ock att sådana lärare efter ansökan och tjänstålder skulle medgivas förtursrätt vid tillsättning av annan liknande tjänst, i första hand vid mindre folkskola inom riket. Mot anlitande av någon av dessa båda utvägar synas dock vissa betänkligheter kunna anföras. Den förstnämnda

skulle medföra ganska betydande ekonomiska uppoffringar för det allmänna och den senare i viss mån kringskära kommunernas inflytande på lärartillsättningarna. Riksdagen anser dock, att även dessa uppslag böra ägnas en mera ingående undersökning.

Vidare torde det förtjäna komma under allsidig prövning, huruvida icke sådana förändringar, som medföra indragning av biträdande lärares eller lärares vid mindre folkskolor respektive befattningar, må företagas i samband med dessa lärares avgång från tjänsten till följd av uppnådd pensionsålder, anställning å annan ort eller ock avgång av annan anledning, för såvitt ej vederbörande lärare beredes ordinarie anställning vid småskola inom distriktet.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 18 juni 1926 anbefalldes skolöverstyrelsen att efter vederbörandes hörande verkställa den av riksdagen begärda utredningen samt till Kungl. Maj:t inkomma med det förslag i ämnet, var till utredningen kunde föranleda.

Utredning
av skolöver-
styrelsen.

I anledning härav har skolöverstyrelsen i ärendet hört domkapitlen och statens folkskolinspektörer samt lämnat centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryörening och styrelsen för Sveriges småskolläraryörening tillfälle att yttra sig i ämnet. Därefter har överstyrelsen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 12 april 1927 framlagt utredning och förslag i föreliggande fråga.

Historik.

Skolöverstyrelsen lämnar till en början en översikt över utvecklingen av frågan om dessa lärares rättsliga ställning och dess sammanhang med skolorganisatoriska spörsmål.

Före år 1918 voro samtliga småskollärare, d. v. s. lärare vid småskolor och mindre folkskolor samt biträdande lärare vid folkskolor, likställda i fråga om formerna för anställning och entledigande. Längre voro dessa lärare fullständigt rättslösa. Det första steget, som togs till en förbättrad rättslig ställning för dem, var en bestämmelse i 1897 års folkskolestadga, enligt vilken skolråd skulle äga rätt, där kyrkostämman så beslutade, att i enlighet med bestämmelser i vederbörligen stadfäst reglemente giva lärare vid småskola en fastare anställning.

Sedermera tillkom kungliga förordningen av den 17 november 1905, som bestämde, att examinerad, ogift lärare, som antagits tills vidare med ömse-sidig uppsägningsrätt, och som tjänstgjort i sammanlagt fem år, skulle kunna entledigas endast av sådana orsaker, som omförmålas i folkskolestadgans § 32, eller på grund därav, att tjänsten i fråga genom en i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skulle förändras till folkskollärarytjänst eller indragas.

Med anledning av en vid 1916 års riksdag väckt motion angående vissa åtgärder i syfte att åstadkomma en säkrare rättslig ställning åt småskolekåren, uttalade riksdagen (skrivelse nr 159), att, då den egentliga småskolan numera vore lika fast organiserad som folkskolan, samt då ej heller några mera betydande skolorganisatoriska svårigheter torde förefinnas att för den vid de egentliga småskolorna anställda personal införa ordinarie anställning, dylik anställning borde beredas samma personal. Beträffande däremot de personer med småskolläraryrkets kompetens, vilka tjänstgöra som lärare vid mindre folkskolor och biträdande lärare vid folkskolor, så framträdde alltmer den strävan att förvandla de mindre folkskolorna till folkskolor och ersätta de

s. k. biträdande lärarna vid folkskolorna med folkskollärare. Det torde därför, framhöll riksdagen, icke låta sig göra att motverka en sådan i och för sig önskvärd utveckling genom att giva ifrågavarande lärare, vilka i själva verket utgjorde allenast en mindre del av folkskollärarkåren och vilkas antal årligen minskades, ordinarie anställning. Emellertid syntes det riksdagen att all möjlig hänsyn borde tagas jämväl till ifrågavarande lärares behov av en mera tryggad tillsättningsform. För avsedda kategori lärare syntes därför uti ifrågavarande avseende ett av lärarlönenämnden framlagt förslag böra komma till användning.

Efter ytterligare utredning genom dåvarande folkskolöverstyrelsen och inom ecklesiastikdepartementet fick frågan slutligen sin lösning i enlighet med de bestämmelser, som Kungl. Maj:t utfärdade genom kungörelse den 16 september 1918 (nr 750), och som, inarbetade i 1921 års folkskolestadga, ännu äro gällande. De bestämmelser, som närmast avse lärarnas vid mindre folkskolor samt de biträdande lärarnas rättsliga ställning, innehållas företrädesvis i folkskolestadgans § 24 och § 33.

Genom dessa bestämmelser blev den rättsliga ställningen även för lärare vid mindre folkskolor samt biträdande lärare så till vida förbättrad, som det utöver bestämmelserna i 1905 års förordning blev stadgat, dels att tills vidare anställda lärare med sammanlagt fem års tjänstgöring skulle kunna entledigas endast *i den ordning*, som angives i folkskolestadgans § 32, d. v. s. först efter föregången, fruktlös befunnen varning, dels att lärare vid mindre folkskola, då sådan skola förändras till folkskola med småskola, skall erhalla den sålunda uppkomna småskollärartjänsten.

Överstyrelsen betonar härefter, att vid ärendets behandling icke ifrågasatts någon ändring i bestämmelsen om fem års anställning såsom en förutsättning för den mera fasta ställning, då entledigande av vad anledning som helst ej kan äga rum, och ej heller i bestämmelserna om sättet för ifrågavarande lärares anställande, utan att huvudsyftet med utredningen varit att överväga möjligheten av sådana åtgärder, som kunna tjäna att minska olägenheterna för tjänstinnehavarna av de nuvarande föreskrifterna angående entledigande vid fall av tjänsternas upphörande eller förändring i samband med omorganisation av distriktets skolväsende.

Bland de hörda myndigheterna har rätt ganska stor enighet därom, att dylika åtgärder äro av behovet påkallade. Endast två domkapitel ha ställt sig bestämt avvisande.

Domkapitlet i Växjö har sålunda anfört följande:

»I ett så stort verk, som därtill är i så hög grad beroende av de lokala förhållandena som den svenska folkskolan, måste ständiga förändringar äga rum. Dels uppväxa — och det sker icke blott i Norrland — samhällen med en understundom mycket talrik befolkning, där det förut knappt fanns en enda människa boende, dels å andra sidan minskas befolkningen å andra orter avsevärt. Därtill kommer, att myndigheterna oavsett växlingarna i folkmängden utdöma vissa skolformer och påyrka deras ersätande med andra. Dessa och flera andra orsaker samverka, såsom nämnt, att göra folkskoleväsendet ganska rörligt och föränderligt. Med detta följer åter nödvändigheten av att inrätta åtskilliga mera tillfälliga tjänster. Om nu någon söker och mottager förordnande att uppehålla en sådan tjänst,

Allmänna
synpunkter.

vet han ju om, huru osäker hans ställning är, och har i denna vetskap en stark föranledning att med stöd av sina kunskaps- och andra meriter liksom ock med stöd av sin förvärvade duglighet och vana i lärarkallets utövning söka en annan, mera tryggad befattning. Han är ju icke sämre ställd än många andra som innehava sina befattningar såsom tillfälliga förordnanden, exempelvis extralärarna vid de allmänna läroverken. Snarare är det väl ofta så, att en omorganisation fördröjes, på det att icke en lärare av det slag, som här är tal om, måtte behöva avskedas. Huru mycket domkapitlet än behjärtar enskilda personers intresse i denna fråga, anser sig domkapitlet dock icke kunna emot statens, kommunens eller skolväsendets intresse tillstyrka något av de förslag, som framkastats i avsikt att bereda en tryggare ställning i rättsligt hänseende än vad nu är fallet åt biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola.»

I huvudsak enahanda synpunkter har framförts av domkapitlet i Strängnäs, som yttrar:

»På grund av den lösliga ställning, som, enligt vad även riksdagen i sin skrivelse framhållit, de mindre folkskolorna och de s. k. biträdande lärarbefattningarna intaga i skolsystemet, synes det domkapitlet icke vara möjligt att bereda ifrågavarande lärare en fastare anställning inom vederbörande skoldistrikt. När till följd av t. ex. nedläggande av industri folk-mängden och därmed även barnantalet inom distriktet nedgår, måste förutvarande lärarpersonal bliva övertalig och en reducering nödvändig. Har då hela lärarpersonalen fast anställning, omöjliggöres därigenom erforderlig omorganisation. Lärare, som på grund av tillfälligt behov av lärarkraft fått anställning vid en skola, bör kunna entledigas, när behovet icke längre förefinnes.»

Domkapitlen i Visby och Luleå hava visserligen icke velat avstyrka åtgärder i den ifrågasatta riktningen men hava dock av vissa principiella skäl manat till varsamhet.

Så yttrar *domkapitlet i Visby* bland annat:

»Domkapitlet i Visby har ej kunnat finna annat, än att ifrågavarande lärares rättsliga ställning redan enligt gällande bestämmelser måste anses väl tryggad i förhållande till de omständigheter, under vilka de vunnit eller vinna sin anställning. De biträdande lärarna vid folkskolor och lärarna vid mindre folkskolor intaga en mellanställning mellan ordinarie och extra ordinarie lärare på folkskolans område, och denna mellanställning motsvaras enligt domkapitlets förmenande i tämligen rättvis grad av den rättsliga ställning, mindre trygg än de ordinarie lärarnas men mera trygg än extraordinariernas och vikariernas, som de enligt gällande bestämmelser redan äga. Med hänsyn till att i mån av tillgång till examinerade folkskollärare tjänster vid mindre folkskolor och biträdande lärartjänster så småningom försvinna, bliva betydelsen och verkningarna i ena och andra hänseendet av den ifrågasatta lagstiftningen till beredande av en tryggare rättslig ställning åt omhandlade lärargrupper av övergående art. Detta är utan tvivel ägnat att häva betänkligheterna mot en dylik, dock skäligen begränsad lagstiftning. Då domkapitlet alltså är med på, att biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor i vissa fall, nämligen där de blivit för gamla för att hava annat än en mycket osäker utsikt att efter ansökan erhålla ordinarie småskollärartjänst och sålunda kommit i ett prekärt läge, beredas en

mera tryggad tjänsteställning, än de för närvarande äga, måste domkapitlet tillika framhålla, att åsyftade bestämmelser böra anpassas så, att ej genom dem sagda lärare gynnas i förhållande till examinerade folkskollärare med samma tjänstålder, vilka ännu gå som extra ordinarie eller vikarierande lärare.»

Domkapitlet i Luleå har funnit övervägande skäl tala för bifall till riksdagens framställning men dock funnit sig böra betona, att vid utredningen tillbörlig hänsyn bör tagas till vikten av att den fortgående omorganisationen av skolväsendet icke försvåras genom de ifrågasatta åtgärderna.

Huru myndigheterna och lärarföreningarna i övrigt mera i detalj ställt sig till den föreliggande frågan skall i det följande meddelas i samband med de särskilda punkterna av utredningen, till vilka jag nu övergår.

I riksdagsskrivelsen har såsom en utväg till frågans lösning pekats på de tidigare ifrågasatta tvååriga utbildningskurserna, vilka skulle inrättas för småskollärarynnors utbildning till folkskollärarinnor.

Tvååriga utbildningskurser.

I detta avseende hava särskilt *centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskollärarynning* och *styrelsen för Sveriges småskollärarynning* framhållit att vid tillträde till dessa kurser företräde bör lämnas åt lärare vid mindre folkskolor och biträdande lärarinnor vid folkskolor, under förutsättning att de eljest uppfylla inträdesfordringarna. Den förstnämnda av dessa styrelser framhåller, att detta torde bliva en mycket effektiv åtgärd för tillgodoseende av berörda lärarinnors intressen. Även den sistnämnda styrelsen anser för sin del, att det hinder för de svagare skolformernas omorganisation, som det nuvarande hänsynstagandet till vid dessa skolor anställda lärarna nu utgör, torde kunna i ej oväsentlig grad undanröjas, därigenom att, med ovan angiven företrädesrätt, den av riksdagen begärda tvååriga seminariekursen för utbildning av småskollärarynning för undervisning på folkskolestadiet kommer till stånd.

De *domkapitel*, som i fråga om denna punkt gjort något uttalande, hava haft olika meningar. *Domkapitlet i Lund* finner det sålunda vara i hög grad beaktansvärt, att vid de tvååriga utbildningskurser, som äro avsedda att inrättas för småskollärarynnors utbildning till folkskollärarynning, företräde bör lämnas åt lärare vid mindre folkskolor och biträdande lärarinnor. Härigenom skulle dispensering undvikas, och en lycklig lösning kunna givas den i framtiden kanske nog så besvärliga frågan om placering av lärarpersonalen vid dessa mindervärdiga skoltyper, som väl så småningom komma att försvinna. *Andra domkapitel* ställa sig mera tveksamma i saken, under framhållande av att en dylik åtgärd torde bliva ganska betydelslös för vinnande av det syfte, varom nu vore fråga. Särskilt framhåller *Uppsala domkapitel*, att endast en ringa procent av dessa lärare kunde beredas plats vid ifrågavarande utbildningskurser, och att endast ett ringa fåtal torde vara hågat att lämna sina tjänster för att efter en kostsam utbildning stå där med risken att på grund av överproduktion av lärare icke erhålla folkskollärarynningstjänst. *Flerparten domkapitel* synas dock icke hava något att erinra mot den ifrågasatta företrädesrätten för vissa lärarinnor till dessa kurser.

Av de *folkskolinspektörer*, som givit sin mening tillkänna beträffande denna punkt, har flertalet (omkring 30) icke haft något att invända mot den framställda

tanken på företrädesrätt för biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor till ifrågavarande utbildningskurser. Några inspektörer hava dock bestämt uttalat sig emot en dylik företrädesrätt under förmenande, att om dylika utbildningskurser komma att inrättas de böra stå öppna till tävlan för småskollärarkåren i dess helhet.

Skolöverstyrelsen anför beträffande denna punkt följande:

Sedan 1922 års riksdag hemställt om utredning angående lämpligaste sättet att genom tvåårig ytterligare utbildning bereda från småskoleseminarier utexaminerade lärarinnor, som en tid tjänstgjort i små- eller folkskolor, full kompetens att undervisa i den egentliga folkskolan, avgav överstyrelsen på anbefallning av Kungl. Maj:t utlåtande i ärendet den 5 december 1922, och uppdrog överstyrelsen i detsamma de närmare riktlinjer för den ifrågasatta kursens planläggning. När sedan denna sak varit föremål för ytterligare behandling vid 1924 års riksdag och fråga därvid uppkommit, att en utbildningskurs av ifrågavarande slag borde inrättas vid Skara folkskoleseminarium från och med läsåret 1926—1927, avgav överstyrelsen den 18 september 1925 förslag till kungörelse med föreskrifter för dylika tvååriga seminariekurser. Sedermera har på grund av befarat överflöd av folkskollärare frågan om dylika utbildningskurser tills vidare gjorts vilande.

Vad överstyrelsen i detta sammanhang särskilt vill erinra om är, att det varken vid riksdagsbehandlingen av denna fråga eller i ovan angivna utlåtanden varit fråga om att vid tillträde till ifrågavarande utbildningskurser företrädesrätt skulle tillkomma biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor, utan har meningen varit att kurserna skulle stå öppna för lärare med småskollärarexamen, vare sig de vore anställda vid småskolor eller folkskolor. I ovan nämnda kungörelseförslag hade ifrågavarande inträdesvillkor formulerats sålunda: »hava med goda vitsord tjänstgjort i folkskola (små- eller folkskolestadium) under minst två läsår».

Principiellt finner sig överstyrelsen icke kunna intaga någon annan ståndpunkt rörande detta speciella spörsmål än tidigare skett. Praktiskt sett hava ock enligt överstyrelsens uppfattning de myndigheter träffat det rätta, vilka framhållit, att denna sak ligger något vid sidan om den nu förevarande huvudfrågan, och att, hur än frågan om småskollärarinnors fortsatta utbildning till folkskollärarinnor i en framtid kommer att lösas, den torde få ganska liten betydelse för de lärarinnors rättsliga ställning varom nu är fråga.

Riksdagen har vidare, ehuru under framhållande av vissa betänkligheter, framkastat tanken på ifrågavarande lärares uppförande på indragningsstat eller beredande av förtursrätt åt dem vid tillsättning av andra liknande tjänster inom riket.

Beträffande åtgärder av detta slag hava även de i ärendet hörda myndigheterna i allmänhet ställt sig mycket tvekan. Av de *domkapitel*, som yttrat sig i denna punkt, hava de flesta avstyrkt dylika åtgärder. *Domkapitlet i Uppsala* framhåller, att överförande av lärare på indragningsstat skulle innebära ett sådant slöseri med allmänna medel och med väl kvalificerad arbetskraft, att förslaget måste anses som oantagligt, samt att medgivande af förtursrätt vid tillsättning av liknande lärartjänster inom andra skoldistrikt torde möta motstånd från kommunernas sida, enär det komme

Lärarnas uppförande på indragningsstat. Förtursrätt vid tillsättning av andra liknande tjänster inom riket.

att medföra en inskränkning i deras inflytande på lärartillsättningarna. *Domkapitlet i Linköping* anser, att båda åtgärderna skulle, fränsett andra betänkligheter, innebära orättvisa mot andra lärare med samma eller högre kompetens och likartad tjänstgöring samt tillika utgöra ett betänkligt prejudikat. *Domkapitlet i Skara och Lund* uttala likaledes starka betänkligheter mot den tanken, att ifrågavarande lärare skulle kunna vid ansökan till tjänsten inom annat skoldistrikt medgivas förtursrätt, enär häri enligt domkapitlens mening skulle ligga ett kringsskärande av de lokala skolmyndigheternas bestämmanderätt vid lärartillsättning, som icke vore välbetänkt. *Domkapitlet i Lund, Göteborg och Visby* hava icke velat ställa sig avvisande till tanken på överförande i vissa fall på indragningsstat, dock med uppställande av vissa villkor, t. ex. uppnådd viss tjänstålder.

Intet domkapitel har tillstyrkt beredande av företrädesrätt till lärartjänster inom riket.

Även *folkskolinspektörerna* hava i det hela ställt sig avvisande mot nu ifrågavarande åtgärder. Av dem, som uttalat sig i denna punkt, har omkring ett 20-tal anslutit sig till tanken på överförande på indragningsstat och endast ett 10-tal har velat förorda förtursrätt vid ansökan av lärartjänst. Dock har i flera fall angivits, att dylika åtgärder borde tillgripas endast som nödfallutväg i vissa fall samt förbindas med vissa närmare angivna restriktioner.

Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryörening och *styrelsen för Sveriges småskolläraryörening* hava icke förordat åtgärder av nu ifrågavarande slag. Styrelsen för sistnämnda lärarorganisation anför i sitt yttrande härom följande: »För en frisk och arbetsduglig lärare torde den förtidiga avgång från skolan med pension, vilken skulle bli en följd av tjänstens överförande på indragningsstat, vara föga tilltalande. Och möjlighet till förtursrätt kan, enligt styrelsens mening, få mindre angenäma konsekvenser för läraren. Det tvång, som genom denna förtursrätt ålägges kommunen, kan tänkas bidra till att skapa en mot läraren fientlig stämning inom församlingen, vilken dels försvårar lärarens arbete, dels även på annat sätt kan bli en källa till obehag. Dessa båda utvägar synas därför böra tagas i övervägande endast under den förutsättningen, att de av styrelsen framlagda förslagen ej äga möjlighet att förverkligas.»

För egen del anför *skolöverstyrelsen* följande:

När fråga uppstått om vidtagande av åtgärder till minskande av de olägenheter för befattningshavare, som uppkomma genom indragning av innehavda tjänster, har det uppenbarligen icke kunnat undgås att i det sammanhanget till övervägande upptaga även de nu avhandlade utvägarna, nämligen eventuellt överförande på indragningsstat eller förtursrätt för den entledigade vid ansökan till liknande tjänst på annat håll i riket. Såsom av ovanstående redogörelse framgår, har vid dylikt övervägande såväl riksdagen som flertalet av de hörda myndigheterna liksom ock vidkommande lärarorganisationer funnit sig böra uttala starka betänkligheter mot de sålunda ifrågasatta anordningarna. Överstyrelsen delar för sin del på skäl, som härför blivit anförda, dessa betänkligheter och vill alltså för sin del avstyrka lagstiftningsåtgärder av detta slag. En annan fråga är den om viss företrädesrätt för biträdande lärare och lärare vid mindre folkskolor vid tillsättning av lärartjänster inom distriktet.

Anstånd med omorganisationen tills läraren avgår vid uppnådd pensionsålder.

Möjligheten att finna en lösning av frågan genom att låta med omorganisationen av skolväsendet anstå, till dess vederbörande lärare avgå vid uppnådd pensionsålder, har även dryftats av myndigheterna.

De i ärendet hörda myndigheterna hava på denna punkt givit uttryck åt olika, varandra motsatta meningar. Här må först erinras om de ovan anförda principuttalandena av *domkapitlen i Växjö, Strängnäs, Luleå och Visby* angående önskvärd varsamhet beträffande regleringen av ifrågavarande lärarinnors rättsliga ställning, så att folkskolans utveckling ej därigenom hämmas.

Domkapitlet i Uppsala framhåller, att en dylik åtgärd synes väl motiverad, detta även med hänsyn till de finansiella svårigheter, varmed såväl staten som kommunerna ha att kämpa. Även *domkapitlet i Härnösand och Karlstad* uttala sympati för ett dylikt uppskovsförfarande. *Domkapitlet i Västerås* anser, att för det fall, då vid omorganisation anställning icke kan beredas vederbörande lärare inom distriktet, avgörande i frågan icke bör ske med mindre den underställes skolöverstyrelsens, eventuellt domkapitlets, särskilda prövning. Slutligen har *domkapitlet i Lund* principiellt uttalat den meningen, att nödig och verklig förbättring i skolväsendet icke måtte fördröjas därigenom, att omorganisationen sättes i samband med dessa lärares avgång från tjänsten.

Vad därefter *folkskolinspektörernas* ställning till detta spörsmål beträffar, hava meningarna likaledes varit delade. Tolv inspektörer ha bestämt förordat, att med önskvärd omorganisation bör anstå, till dess vederbörande lärare avgår, därest placeringsmöjlighet inom distriktet ej förefinnes. Åt samma uppfattning torde de 8 inspektörer kunna anses luta, vilka antingen nöjt sig med att instämma med riksdagens begäran om utredning beträffande denna sida av saken eller ock endast framhållit, att praxis för närvarande redan är sådan. Å andra sidan ha 21 inspektörer ställt sig avvisande till ett lagfästande av uppskov utan vidare med erforderlig omorganisation, då situation, som här avses, inträder, och hava 6 av dessa i likhet med Västerås domkapitel förordat, att frågan om uppskov med skolomorganisationen under alla förhållanden bör underställas skolöverstyrelsens prövning, varemot 15 inspektörer bestämt uttalat sig emot dylika uppskov, enär personliga intressen ej böra stå hindrande i vägen för skolväsendets utveckling till det bättre. Slutligen må antecknas, att ett par inspektörer funnit sig böra föreslå, att biträdande lärare och lärare vid mindre folkskolor erhålla samma rättsliga ställning som småskolläraryrinnor och sålunda erhålla ordinarie anställning, och att ett par andra inspektörer menat, att hela denna fråga kunde lösas genom att dylika lärare göras till ordinarie småskollärare inom distriktet (oavsett om motsvarande tjänst finns eller ej) med tjänstgöringen förlagd till mindre folkskola eller såsom biträdande vid folkskola.

Vad lärarorganisationerna beträffar har *centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryrörelse* blott mera allmänt uttalat, att fullt tillfredsställande rättslig trygghet för ifrågavarande lärarinnor icke torde kunna vinnas genom lagstiftningsåtgärder, men att säkerligen icke litet skulle vinnas, om folkskolinspektörernas och skolrådets uppmärksamhet fästes vid nödvändigheten av att vid de omorganisationer, som det här vore fråga om, lärarnas rätt tillgodosåges, så långt ske kunde utan skada för skolan. Däremot har *styrelsen för Sveriges småskolläraryrörelse* gjort en bestämd hemställan, att vid det fall, då vid ifrågasatt omorganisation av skolväsendet möjlighet ej

förefinnes att inom distriktet anställa lärare, som genom omorganisationen skulle förlora sin förutvarande befattning, förändringen bör uppskjutas, till dess ifrågavarande lärare avgått från tjänsten till följd av uppnädd pensionsålder, anställning å annan ort eller av annan anledning.

Skolöverstyrelsen anför i detta avseende följande:

Såsom av den förut lämnade historiken över utvecklingen av frågan om småskolekårens rättsliga ställning framgår, är anledningen till att biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor aldrig kunnat beredas ordinarie anställning att söka i de biträdande lärartjänsternas och de mindre folkskolornas lösliga ställning i skolsystemet. De mindre folkskolorna, vilka infördes i vårt skolsystem genom 1853 års kungl. förordning och erhöilo sitt särmärke därigenom, att de ej behöfde vara försedda med från folkskoleseminarium utexaminerade lärare, hava ända från början fått sin tillvaro begränsad till vissa noga angivna undantagsförhållanden. Genom kungörelsen den 31 oktober 1919 angående undervisningsplan för rikets folkskolor har den mindre folkskolan i enlighet härmed hänförs till de s. k. undantagsformerna, varvid föreskrivits, att mindre folkskola får förekomma endast där skolområde har så avskilt läge och så litet barnantal, att för dithörande barn ej skäligen kan upprättas folkskola. De s. k. biträdande lärartjänsterna på den egentliga folkskolans stadium hava tillkommit huvudsakligen på grund av den folkskolläraryrbrist, som uppkom på 1860-talet till följd av den snabba utveckling av folkskolan, som då inträdde. Den i skolagstiftningen sålunda godkända anordningen med »biträdande» lärare har jämväl främjats av ekonomiska skäl. Emellertid har den mindre folkskolans och de biträdande lärartjänsternas natur av undantag och provisorium tydligen angivits även i statsbidragslagstiftningen. Så långt tillbaka som statsbidrag utgått till lärare av detta slag, har därmed knutits vissa villkor, vilka för närvarande äro så formulerade: beträffande mindre folkskolor att denna skolform är inrättad under sådana förhållanden, som enligt folkskolestadgan göra densamma berättigad, samt att läraren är duglig att meddela undervisning även på folkskolans stadium, och beträffande biträdande lärare att folkskolan icke lider men därav, att biträdande lärare i stället för examinerad folkskollärare därvid är anställd.

I den motion i andra kammaren vid 1917 års riksdag, vari begärdes vidtagande av åtgärder till folkundervisningens befrämjande, framhöilo motionärerna, att en av de viktigaste orsakerna till att folkundervisningen måste anses vara mindre tillfredsställande vore mindre väl utbildade lärarkrafter, varvid erinras om »att bortåt 13,000 av den till 22,000 uppgående lärarpersonalen äro småskolläraryrinnor». Det skulle äga ett stort intresse att påvisa, framhöilo motionärerna, i huru stor utsträckning man på folkskolestadiet nöjer sig med småskolläraryrinnor, och huru många skolbarn som aldrig få åtnjuta annan undervisning. Härvid åsyftade motionärerna systemet med biträdande lärare i folkskolan samt de mindre folkskolorna. Vederbörande utskott framhöilo vid behandlingen av ärendet, att den viktigaste åtgärden i syfte att råda bot på det anmärkta förhållandet närmast vore att tillse, att tillräckligt många folkskollärare utexaminerades. Riksdagen anslöt sig till de sålunda framlagda synpunkterna och uttalade i sin skrivelse, att det vore uppenbart, att så länge folkskolläraryrbrist förefunnes icke mycket skulle vara vunnet med att åläggä kommunerna att anställa endast fullt kvalificerade lärare. I detta avseende måste först tillses, att sådana lärare finnas att tillgå,

vilket kunde befrämjas genom att flera folkskoleseminarier inrättades eller att de redan befintliga utvidgades. Med denna motivering hemställde ock riksdagen bland annat om »utbildande av ett tillräckligt antal folkskollärare, på det att vederbörligt meriterade lärare må kunna anställas över allt å folkskolestadiet».

Det torde i detta sammanhang vara av intresse att se, hur utvecklingen i berörda hänseende gestaltat sig under de senaste åren, och framgår detta närmare av efterföljande tabell, som avser 10-årsperioden 1915—1925 och grundar sig på uppgifter om förhållandena vid vårterminens slut.

År	Lärare vid mindre folkskolor	Ökning eller minskning	Biträdande lärare	Ökning eller minskning	Summa lärare	Ökning eller minskning
1915	2,720		1,131		3,851	
1921	2,610	— 110	1,098	— 33	3,708	— 143
1922	2,564	— 46	1,091	— 7	3,655	— 53
1923	2,507	— 57	1,075	— 16	3,582	— 73
1924	2,501	— 6	1,048	— 27	3,549	— 33
1925	2,491	— 10	1,027	— 21	3,518	— 31
Minskning under 10-årsperioden:		229		104		333
Minskning i medeltal per år:						
under 10-årsperioden:		22,9		10,4		33,3
under de senaste 4 åren:		29,7		17,7		47,5

Av tabellen framgår, att antalet mindre folkskolor och biträdande lärartjänster undergått minskning år från år, en minskning som i det hela belöper sig till i medeltal 33 per år. Enligt uppgifter från folkskolinspektörerna skulle minskningen från den 1 november 1925 till motsvarande dag 1926 utgöra: för biträdande lärare 88 och för lärare vid mindre folkskolor 47, eller sammanlagt 135. Frågan blir då den, i vad mån på grund av omorganisation eller indragning av tjänster i förevarande fall folkskolestadgans § 33 mom. 2 kommit i tillämpning och vederbörande lärare sålunda blivit uppsagda. Härom uttalar överstyrelsen i sitt ovannämnda yttrande till riksdagsutskottet den förmodan, att flertalet av de sålunda skedda organisationsändringar, som haft indragning av lärartjänst till följd, sannolikt skett i samband med vederbörande lärares avgång från tjänsten efter uppnådd pensionsålder eller av annan anledning, likasom ock att de lärare, som på grund av skedd omorganisation av skolväsendet måst lämna sina tjänster, i regeln torde ha erhållit annan befattning. Någon statistik i nämnda hänseenden finnes icke. Inspektörernas uttalanden bekräfta emellertid, att överstyrelsens sålunda uttalade förmodan är i huvudsak riktig. Ett stort antal inspektörer lämna i sina yttranden det meddelandet, att omorganisation, som åsyftas i folkskolestadgans § 33 mom. 2, i regeln eller undantagslöst verkställts först i samband med vederbörande lärares avgång. I åtskilliga fall intagas i de nya skolreglementena bestämmelser därom, att vissa erforderliga förändringar i skolans organisation eller tjänstindragningar skola genomföras vid nuvarande befattningshavarens avgång.

Av sålunda följd praxis har man nu sökt draga olika slutsatser. Å ena sidan har det framhållits, att tiden kunde vara inne att lagfästa den ordning, som ändå i regeln följes, varigenom hela frågan om en fastare rättslig ställning för biträdande lärare och lärare vid mindre folkskolor bleve på en gång ordentligen löst. Å andra sidan har det förmenats, att någon ändring ej vore erforderlig. Följes samma praxis hädanefter som hittills, kommer ej något avskedande — åtminstone i större utsträckning — till stånd.

För egen del måste överstyrelsen finna, att vid ett övervägande av detta spörsmål den grundläggande huvudsynpunkten alltfört icke får vara den om lärarkårens rättsliga ställning utan den om folkskoleväsendets alltjämt fortgående förbättring, samt att man från denna senare utgångspunkt bör söka sig fram till en ordning, som under förhandenvarande förhållanden så långt möjligt och rimligt är tillgodoser både skolans och lärarpersonalens intressen. Överstyrelsen delar sålunda den uppfattningen, att det i stort sett är en god och klok praxis att icke brådstörtat genomföra sådan skolförändring, som skulle omedelbarligen medföra en lärares entledigande, särskilt om det gäller en duglig och nitisk lärarkraft, utan att i stället låta med densamma anstå, till dess den ifrågavarande tjänsten eller någon annan tjänst, som medför placeringsmöjlighet inom distriktet, blir ledig. Ligger saken så till att bestämmelse härom kan intagas i vederbörande skolreglemente, måste detta anses höra till god ordning, så mycket mera som därigenom lämnas garanti för att de erforderliga organisationsåtgärderna icke försummas, när lärarvakansen en gång inträder. Men överstyrelsen finner sig icke kunna föreslå statsmakterna sådana lagstiftningsåtgärder, varigenom det under alla förhållanden skulle vara omöjligt att företaga en omorganisation eller indragning av en tjänst, som skulle medföra lärarens entledigande.

Skälet härtill ligger i hela den historiska utveckling på folkskolans område, som överstyrelsen i det föregående till sina huvuddrag anført, och som Kungl. Maj:t icke heller lärt kunna vara beredd, i varje fall icke utan riksdagens förnyade hörande, att alldeles bortse ifrån. Sedan 1916 års riksdag gjort det uttalandet, att det icke torde låta sig göra »att motverka en sådan i och för sig önskvärd utveckling (de mindre folkskolornas förvandling till folkskolor och de biträdande lärarinnornas ersättande med folkskol-lärarinnor) genom att giva ifrågavarande lärare ordinarie anställning», och sedan 1917 års riksdag ytterligare gjort det principuttalandet, att folkskol-läraryt bildade krafter böra, såvitt möjligt, anställas överallt å folkskolestadiet, kunde givetvis ingen annan väg väljas, än den som fick sitt uttryck i folkskolestadgans § 33. Det synes överstyrelsen likaledes alldeles utslutet, att hos statsmakterna skulle ha funnits någon baktanke, att så snart den situationen komme att föreligga, att ett tillräckligt antal utbildade folkskol-lärarinnor på grund av extra ordinära åtgärder från statsmakternas sida äntligen funnes att tillgå, man då skulle slå in på en ny väg.

Det kan möjligen invändas, att det ju icke heller nu ifrågasatts, att biträdande lärare och lärare vid mindre folkskolor skola erhålla ordinarie anställning, utan bestämmelsen i mom. 2 av nyssnämnda paragraf skulle fortfarande stå kvar. Överstyrelsen får häremot erinra, att det dock är ifrågasatt en författningsbestämmelse, varigenom varje lärare av nyss anförda slag skulle tillförsäkras vidblivande av sin befattning, till dess tjänstinnehavaren på grund av uppnådd pensionsålder eller av annan anledning avgår, och att det sålunda i vissa fall skulle kunna dröja ett 30-tal år, innan en nödig

omorganisation av skolväsendet i en kommun skulle få genomföras. Det torde vid bedömandet av denna fråga icke heller alldeles förbises, att fall kunna förekomma, då t. ex. en även eljest i och för sig önskvärd förändring av en mindre folkskola till folkskoletyp blir dubbelt angelägen på den grund, att skolan av vederbörande lärare icke skötes på ett tillfredsställande sätt. Även i sådant fall skulle då lärarintresset gå före det allmännas intresse. Vill man godtaga en princip med dessa konsekvenser, då måste överstyrelsen för sin del finna det riktigare att man, i stället för att på en omväg försätta § 33 mom. 2 ur gällande kraft, mera direkt löser frågan, såsom från något håll också yrkats, genom att även nu ifrågakvarande tjänster göras ordinarie på samma sätt som vid småskolan.

Lärarnas
flyttning till
lediga tjän-
ster inom
vederbö-
rande di-
strikt.

I riksdagsskrivelsen hava slutligen berörts några specialfall av organisatoriska förändringar, vilka enligt nu gällande bestämmelser medföra lärares entledigande.

I riksdagsskrivelsen erinras att börja med om det fall, att en omorganisation av skolväsendet genomföres på så sätt, att folkskolavdelningens barn förflyttas till annan folkskola inom distriktet och den mindre folkskolan omändras till småskola. Då för närvarande ingen rätt finnes för läraren att förordnas till ordinarie vid sålunda inrättad småskola, syntes enligt riksdagens mening ett tillägg till § 33 erforderligt, som tillförsäkrade läraren sådan rätt.

Beträffande denna punkt har ingen av de hörda myndigheterna eller lärarorganisationerna haft något att invända, utan föreligger praktiskt taget ett enhälligt tillstyrkande.

Vidare har erinrats om de fall, då en mindre folkskola förändras till en folkskola av B₃-formen, en förändring som endast innebure, att småskolläraren utbyttes mot en folkskollärare. Det syntes riksdagen önskvärt att, därest inom distriktet annan småskollärartjänst finnes ledig, läraren vid den mindre folkskolan då bereddes ordinarie anställning där.

Icke heller mot detta förslag hava myndigheterna i stort sett haft något att erinra.

Slutligen har såsom exempel framhållits ett sådant fall, då på grund av en mindre folkskolas nedläggande och de där undervisade barnens överförande till en angränsande folkskola av B₂-formen denna till följd av barnantalets storlek då måste övergå till B₁-form. Det borde enligt riksdagens mening prövas, huruvida läraren vid den mindre folkskolan lämpligen kunde vinna anställning vid den nyinrättade folkskolavdelningen.

Angående detta förslag hava meningarna varit mycket delade. *Domkapitlet i Härnösand* har avstyrkt, medan *domkapitlet i Karlstad*, *Lund* och *Göteborg* tillstyrkt förslaget. Därvid har *domkapitlet i Lund* uttalat, att en sådan lärarförflyttning bör tillgripas i sista hand, och *domkapitlet i Göteborg* har förbundit förslaget med det villkoret, att på sådant sätt förordnad biträdande lärarinna bör vara skyldig att övergå till ordinarie småskollärartjänst inom distriktet, så snart sådant tillfälle yppar sig. *Domkapitlet i Visby* förordar,

att i dylika fall vederbörande lärarinna bör på dispensvägen erhålla behörighet till den nyinrättade folkskollärartjänsten.

Av *folkskolinspektörerna* hava 14 tillstyrkt det framställda förslaget och 15 bestämt avstyrkt detsamma. På sistnämnda linje torde även flertalet av de inspektörer befinna sig, vilka tillstyrkt övriga i detta sammanhang nämnda förslag men däremot icke yttrat sig rörande detta. Anledningen till avstyret angives i flera fall vara den, att de biträdande lärartjänsterna i mån av tillgång på folkskollärare böra avskaffas, och att det då måste anses oegentligt att nya dylika tillskapas. Vidare har framhållits vikten av att det vid en B₁-skola bör finnas en folkskollärarinna med erforderlig kompetens att taga hand om den blivande flickavdelningen i fortsättningsskolan.

Skolöverstyrelsen yttrar rörande dessa tre olika fall följande:

De tre förslag, som sålunda blivit i riksdagens skrivelse upptagna och på härovan angivet sätt exemplifierade, kunna sägas i grunden gå ut på ett och detsamma, nämligen införande i folkskolestadgan av sådana bestämmelser, som möjliggöra förflyttning av nu ifrågavarande lärare från en tjänst till en annan inom samma skoldistrikt samt medföra viss skyldighet för de lokala skolmyndigheterna att föranstalta dylik förflyttning.

I de anförda exemplen har endast räknats med sådana fall, då en mindre folkskola omorganiseras eller indrages och till följd därav vederbörande lärare vid sådan skola kan riskera en uppsägning. Emellertid synes det överstyrelsen, i likhet med vad icke mindre än 37 folkskolinspektörer också framhållit, att även de biträdande lärarinnornas intressen härvid böra beaktas. Det har från något håll dragits i tvivelsmål, huruvida indragning av en biträdande lärartjänst och dess ersättande med folkskollärartjänst i och för sig vore att hänföra till sådan i folkskolestadgans § 33 mom. 2 nämnd omorganisation av skolväsendet, varigenom den biträdande lärarinnans befattning »skall förändras till folkskollärary eller småskollärartjänst eller ock indragas». Det är emellertid överstyrelsens uppfattning, att en tjänsteförändring av ifrågavarande slag, med hänsyn till det sammanhang vari bestämmelsen tillkommit, måste anses innefatta dylik omorganisation. Någon annan tolkning av bestämmelsen i fråga har, så vitt överstyrelsen känner, icke heller blivit gjord av högre myndighet.

Vad därefter beträffar det sakliga innehållet i de särskilda exempel, som varit under omprövning, synes det även överstyrelsen självfallet, att om en mindre folkskola ändras till en småskola, så bör den nuvarande bestämmelsen i § 33 mom. 3 angående lärarens förordnande på den ordinarie småskollärarybefattningen gälla även detta fall. Det torde snarast få anses såsom ett förbiseende, att bestämmelsen icke från början erhöi en sådan avfattning.

Vad därefter angår lärares vid mindre folkskola förflyttning till ledig ordinarie lärartjänst vid småskola inom distriktet, då den mindre folkskolan indrages, finner även överstyrelsen goda skäl tala för en sådan anordning.

En blivande bestämmelse på denna punkt synes böra utvidgas sålunda, att dylik förflyttning av tjänst innehavaren bör kunna ske även till tjänst vid annan mindre folkskola inom distriktet, om sådan är ledig och ej beröres av organisationen.

Vad slutligen beträffar frågan om lärares vid mindre folkskola överflyttande till folkskolavdelning i B₁-skola under de i exemplet givna förutsättningarna, måste överstyrelsen i likhet med folkskolinspektörerna hysa betänk-

lighet angående en dylik anordning, då i sådant fall uppenbarligen måste bliva fråga om inrättande av en ny biträdande lärartjänst. Det är överstyrelsens uppfattning, att i mån av tillgång på examinerade folkskollärare de biträdande lärartjänsterna så småningom böra avvecklas. Även om, såsom överstyrelsen förut framhållit, denna avveckling bör med hänsyn till de nuvarande befattningshavarna ske med en viss varsamhet, torde å andra sidan den regeln böra uppställas, att inga nya biträdande lärartjänster hädanefter upprättas vid B₁-skolor. För lärares vid mindre folkskolor ställning i stort sett torde en förflyttningsåtgärd av detta slag i själva verket komma att få ganska ringa betydelse. Då förutsättningen för en mindre folkskolas existens överhuvudtaget är avskilt läge och litet barnantal inom skolområdet, torde det nämligen sällan komma att hända, att en dylik skola — där ej skolskjutsanordning möjligen tillkommer — uppgår i annan skola å orten av B₁-form.

Skolöverstyrelsen framhåller till sist, att vad som kommer att få verklig betydelse för ifrågavarande lärares trygghet i rättsligt hänseende är ökad möjlighet förbunden med skyldighet för de lokala skolmyndigheterna att placera dem som ordinarie å småskollärartjänster inom det skoldistrikt, där de äro anställda. I detta hänseende föreslår överstyrelsen en ytterligare utbyggnad av stadgarna om berörda lärares överflyttning till andra tjänster av innebörd att innan ledigbliven småskollärartjänst ledigförklaras det bör tagas under omprövning, huruvida, med hänsyn till önskvärd omorganisation av skolväsendet i något hänseende under den närmaste framtiden, den lediga tjänsten bör erbjudas lärare vid mindre folkskola eller biträdande lärare, som vid dylik omorganisation kan befaras bliva överflödig. Liknande omprövning bör enligt överstyrelsens mening ske, då tjänst vid mindre folkskola blir ledig inom distrikt, där annan mindre folkskola eller biträdande lärartjänst vid folkskola finnes, för den händelse liknande förflyttning till den lediga tjänsten kan befinnas erforderlig.

Överstyrelsen motiverar detta sitt förslag sålunda:

En anordning som den nu antydda skulle medföra tvenne fördelar. Dels skulle därigenom ett större antal lärare vid mindre folkskolor och biträdande lärare tillförsäkras en säkrare framtid, än om förflyttningen uppskjutes, tills omorganisationen blivit genomförd, då måhända i många fall ingen annan ledig befattning inom distriktet står till förfogande, dels skulle ock i åtskilliga fall den erforderliga omorganisationen kunna påskyndas, enär lärarfrågans ordnande icke längre stode i vägen. Skulle lärare, som på sålunda föreslaget sätt erbjödes förflyttning till annan tjänst, vägra mottaga anbudet, ligger det i sakens natur, att omorganisationen sedermera icke skulle förhalas på grund av hänsyn till befattningshavaren.

Då på sätt överstyrelsen föreslagit fråga om återbesättande av lediga tjänster skulle i vissa fall kombineras med en undersökning angående förhandenvarande behov av förändring av skolväsendet inom distriktet, synes det självfallet, att folkskolinspektören bör äga att medverka vid prövning av dylikt ärende. Det gäller här närmast att med hänsyn till föreliggande omständigheter pröva, huruvida den lärartjänst, varå ledighet uppkommit, skall såsom ledig kungöras eller besättas medelst förflyttning av annan lärare.

Skulle härvid olika meningar göra sig gällande mellan skolrådet och inspektören, torde det vara nödigt, att frågan underställes central skolmyndighet för avgörande. Redan enligt nu gällande bestämmelser tillkommer det skolöverstyrelsen att i vissa fall besluta, såväl då fråga är om avvikelse från stadgad norm beträffande återbesättande av ledig lärartjänst (§ 19 mom. 1) som i fråga om lärares rättsliga ställning (§ 33 mom. 2). För en allsidig utredning av det läge, som skall prövas, synes det överstyrelsen önskvärdt, att även vederbörande domkapitel får avgiva yttrande i frågan, innan överstyrelsen fattar beslut angående den lediga tjänstens återbesättande.

Vad beträffar sådan förberedande prövning av eventuellt erforderliga förändringar i distriktets skolväsen, som enligt det nu framlagda förslaget skulle äga rum i samband med ledigbliven lärartjänst, finner sig överstyrelsen böra erinra därom, att den i varje särskilt fall skulle hava till huvudsyfte att så vitt möjligt förbättra ställningen för de lärare, som komme att beröras av en dylik omorganisation. Men den komme icke att utgöra något ingrepp i den ordning, enligt vilken jämlikt nu gällande bestämmelser, särskilt § 10 folkskolestadgan, sådan förändring skall genomföras. Att, såsom överstyrelsen redan förut framhållit, skolförändringens genomförande — i icke få fall torde det komma att gälla indragning av skolor med allt för ringa barnantal — i vissa fall säkerligen komme att underlättas därigenom att lärarfrågan, som eljest icke sällan utgör ett väsentligt hinder för vidtagande av behövliga åtgärder, på förhand löses, ändrar ingenting häruti.

Överstyrelsen sammanfattar sin ståndpunkt i det föreliggande ämnet på följande sätt:

Sammanfattning av överstyrelsens ståndpunkt.

I anslutning till nu anförda utredning får skolöverstyrelsen sammanfattningsvis såsom sin mening framhålla,

att det är önskvärdt att åtgärder vidtagas för beredande av en tryggare ställning åt biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola,

att med hänsyn till de allmänna riktlinjer för folkskoleväsendets fortgående förbättring, som blivit av statsmakterna givna, det fortfarande måste anses uteslutet att kunna lösa frågan på det sättet, att åt ifrågavarande befattningshavare beredes ordinarie anställning,

att i stället större möjlighet än vad för närvarande är fallet bör givas till förordnande å annan tjänst inom skoldistriktet av lärare, som till följd av omorganisation av skolväsendet annars skulle drabbas av entledigande, samt

att för vinnande av detta syfte följande ändringar synas erforderliga i paragraferna 19 och 33 av folkskolestadgan:

§ 19.

1. Då ordinarie lärartjänst vid folkskola eller småskola är till ansökning ledig, skall med de undantag, som angivas i § 33 mom. 3, kungörelse om ledigheten, så snart — — — — införas.

§ 33.

3. Om inom ett skoldistrikt sådan förändring med avseende å skolväsendet blir vidtagen, att där tills vidare anställd biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola av denna anledning måste jämlikt näst föregående moment entledigas från sin befattning, och är inom distriktet ordinarie lärartjänst vid småskola eller lärartjänst vid mindre folkskola, som

medför anställning tills vidare, då ledig, skall dylik lärare, vilken, då beslutet om förändringen vunnit laga kraft, i sammanlagt minst två år innehåft ordinarie lärarbefattning vid småskola eller anställning tills vidare såsom biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola och därunder tjänstgjort med nit och skicklighet samt fört en hedrande vandel, av skolrådet förordnas till innehavare av den lediga tjänsten utan iakttagande av den ordning, som i §§ 19—21 stadgas. Skulle i sammanhang, varom nu är sagt, ledighet inträffa å tjänst vid såväl småskola som mindre folkskola, skall förordnandet gälla småskollärartjänsten.

Uppkommer eljest ledighet å ordinarie lärartjänst vid småskola eller å lärartjänst vid mindre folkskola, som medför anställning tills vidare, och finnes inom distriktet biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid annan mindre folkskola med anställning tills vidare, skall skolrådet taga under omprövning, huruvida tjänst, som innehaves av sådan lärare, bör ersättas med folkskollärartjänst eller indragas, och skall, därest så befinnes vara fallet, i fråga om tillsättning av den lediga tjänsten gälla vad här ovan i detta moment är stadgat.

Vid sådan omprövning skall skolrådet, innan beslut fattas, inhämta yttrande från vederbörande folkskolinspektör. Därest skolrådet anser sig icke kunna fatta beslut i enlighet med av folkskolinspektören därvid framställt yrkande angående lärares förflyttning, skall ärendet hänskjutas till skolöverstyrelsen, som efter hörande av vederbörande domkapitel då har att avgöra, huru med tillsättning av tjänsten skall förfaras.

Departement-
schefen.

Den kår, det här gäller, utgöres, enligt senast tillgängliga statistiska uppgifter, av tillhoppa 3,077 personer, av vilka 761 biträdande lärare vid folkskolor och 2,316 lärare vid mindre folkskolor. Av dessa äro 3,034 kvinnor och 43 män. Jag erinrar vidare om att för dessa befattningar endast fordras småskollärarkompetens och att avlöningen är densamma som för ordinarie småskollärare.

Kravet på åtgärder i syfte att åt ifrågavarande lärare beredes större trygghet i deras anställningsförhållanden synes mig välgrundat. Visserligen torde, såsom i utredningen framhållits, skoldistriktet mycket ofta uppskjuta sådana omorganisationer, vilka skulle föranleda att vederbörande lärare förlora sina platser, men i åtskilliga fall har det dock inträffat och inträffar alltjämt, att en lärare, som oförvitligt under en långvarig tjänstetid skött sin befattning, måst av nämnda orsak entledigas, utan att annan anställning inom distriktet kunnat beredas honom. Under alla förhållanden förefinnes städse för läraren en viss risk att bliva ställd utan anställning, vilket måste framkalla en otrygghetskänsla, som bidrager att göra de mången gång i övrigt svåra arbetsförhållandena än ogynnsammare. Det synes därför i hög grad önskvärt, att en sådan ändring sker i den nuvarande ordningen, att en förbättring av ifrågavarande lärarkårs ställning i detta hänseende vinnes.

Då det gäller att avgöra, på vad sätt en dylik förbättring må kunna ernås, torde under inga förhållanden böra ifrågakomma åtgärder av beskaffenhet att kunna inverka hämmande på skolväsendets utveckling och förbättring. Den fortgående avvecklingen av de mindervärdiga skolformerna på alla de

platser, där detta med hänsyn till barnantal, bebyggelse och skolvägar samt ekonomiska förhållanden är möjligt, är ett önskemål, på vilket ingen avprutning bör göras. Härav följer, att jag anser det uteslutet att bereda ordinarie ställning åt ifrågavarande lärare liksom ock att principiellt godtaga den anordningen, att eljest behövliga omorganisationer skulle uppskjutas till lärarens avgång vid uppnådd pensionsålder. I likhet med skolöverstyrelsen ser jag denna fråga så, att skolväsendets bästa måste komma i första rummet.

I riksdagsskrivelsen har framförts tanken på att ifrågavarande lärare, då deras befattningar på grund av omorganisation måste indragas, skulle överföras på indragningsstat. Flertalet av de hörda myndigheterna hava ställt sig avvisande mot denna tanke under framhållande, att en dylik anordning skulle innebära slöseri både med allmänna medel och med arbetskraft. Jag instämmer helt i denna uppfattning och avstyrker alltså åtgärder i berörda riktning.

Likaledes synes mig utvägen att medgiva ifrågavarande lärare förtursrätt vid tillsättande av andra liknande befattningar inom hela riket icke kunna tillrådas. En sådan anordning skulle alltför mycket beskära skoldistriktens inflytande på lärarbefattningarnas rekrytering och dessutom innebära ett i mitt tycke långt gående avsteg från grundsatsen om de faktiska meriternas avgörande betydelse vid tjänstetillsättningarna.

Uppmärksamheten har i samband med det nu föreliggande spørsmålet fästs på den vid flera tillfällen debatterade men ännu icke förverkligade planen att upprätta särskilda utbildningskurser, vid vilka småskollärarinnor skulle få tillfälle att förvärva kompetens till folkskollärartjänster. Jag anser, att denna senare fråga ligger något på sidan om ämnet. Skulle dessa kurser i detta sammanhang få någon betydelse, måste man ju tänka sig att ifrågavarande lärare skulle medgivas något slag av företrädesrätt vid intagningen av elever till kurserna. Men ett sådant medgivande kan ur saklig synpunkt icke vara till gagn, då det väl får betraktas såsom mycket viktigt, att endast de bästa krafterna inom småskollärarkåren lämnas möjlighet till en dylik fortsatt utbildning, och det icke synes finnas någon anledning antaga, att dessa äro att söka just bland nu ifrågavarande grupp av lärare. För övrigt har, såsom också från flera håll påpekats, denna fråga ringa praktisk betydelse för det nu föreliggande spørsmålet, emedan en placering vid berörda kurser aldrig torde kunna komma att omfatta mera än en ringa del av de befattningshavare, om vilka här är fråga.

I likhet med skolöverstyrelsen anser jag den enda tillfredsställande lösningen vara, att skoldistriktet ålägges att i de fall, då biträdande lärare eller lärare vid mindre folkskola på grund av skolväsendets omorganisation förlora sina tjänster, förflytta dem till ordinarie småskollärartjänst inom distriktet, om sådan finnes ledig, eller till annan ledig lärartjänst vid mindre folkskola. Visserligen innebär en sådan bestämmelse även den i viss mån

ett frångående av principen om förtjänst och skicklighet såsom de avgörande faktorerna vid befattningsarnas tillsättning, men om, såsom överstyrelsen föreslagit, för dylik förflyttning uppställs det villkoret, att läraren skall hava under sin föregående tjänstgöring ådagalagt nit och skicklighet samt fört en hedrande vandel, synas härigenom tillfredsställande garantier erhållas för att distriktet icke på detta sätt skola nödgas behålla mindervärdiga eller eljest olämpliga lärarkrafter. Det bör ock framhållas, att ett liknande förfarande redan enligt gällande bestämmelser icke är främmande för vårt folkskoleväsende. Sålunda föreskrives i § 22 mom. 5 av folkskolestadgan, att när i skoldistrikt på landsbygden skolväsendet blivit i behörig ordning omorganiserat, förflyttning av ordinarie lärare från en skola till en annan inom distriktet utan iakttagande av ansökningsförfarande kan ske, om så befinnes nödigt för organisationens genomförande. Och vidare är, såsom tidigare påpekats, skoldistrikt, enligt § 33 mom. 3 av samma stadga, skyldigt att, i händelse mindre folkskola ombildas till folkskola med småskola, förordna läraren vid den mindre folkskolan till ordinarie lärare vid den sålunda nyinrättade småskolan utan ansökningsprocedur, för såvitt läraren uppfyller ovannämnda villkor med avseende å det sätt, varpå han tidigare fullgjort sitt arbete.

Härförutom förutsättes i sistnämnda författningsrum, att läraren i minst två år varit anställd vid den mindre folkskola, varom i det särskilda fallet är fråga. I detta hänseende synas de av överstyrelsen föreslagna bestämmelserna innebära en ändring, i det att enligt dessa skulle fordras allenast tjänstgöring i sammanlagt minst två år vid småskola eller mindre folkskola eller såsom biträdande lärare vid folkskola i allmänhet, alltså ej uteslutande å den tjänst, som genom omorganisationen försvinner. Jag finner det riktigt att, om förslaget rörande ifrågavarande lärares förflyttning till andra tjänster inom distriktet godtages, ej upprätthålla kravet på att den föregående tjänstgöringen i minst två år ovillkorligen skall hava fullgjorts å den indragna tjänsten, men anser däremot, att man bör fordra, att denna tidigare tjänstgöring ägt rum inom det distrikt, där läraren vid tillfället i fråga är anställd. På detta sätt vinner man en viss säkerhet för att skoldistriktet ej påtvingas en lärare, om vars duglighet och lämplighet det icke varit i tillfälle att närmare förvissa sig.

Förutom denna modifikation i överstyrelsens förslag till lydelse av § 33 mom. 3 första stycket av folkskolestadgan synes mig det tillägget böra göras till där upptagna bestämmelser, att, om biträdande lärarbefattning inom distriktet vid tillfället skulle vara ledig och någon ledig småskollärartjänst eller lärartjänst vid mindre folkskola ej står till buds, läraren bör flyttas till den biträdande lärarbefattningen.

Genomföras de av överstyrelsen i oförmälda författningsrum föreslagna bestämmelserna, sådana de nu av mig förordats, synes åtskilligt vara vunnit till förbättrande av ifrågavarande lärares rättsställning utan att härigenom något som helst hinder kommer att läggas i vägen för erforderliga skolför-

bättringar. Förslaget tillgodoser de av riksdagen uttalade önskemålen rörande de i förenämnda riksdagsskrivelse berörda specialfall, där mindre folkskola indrages och endast småskolan kvarstår, och då mindre folkskolan ersättes av B 3-skola, samt kompletterar därutöver bestämmelserna genom en mera generell formulering. Däremot har överstyrelsen ställt sig avvisande mot tanken att om, i fall av mindre folkskolas indragning och barnens förflyttande till annan skola, denna i samband härmed förändras till folkskola av B 1-form, läraren vid den mindre folkskolan skulle förordnas till biträdande lärare vid den nya folkskolavdelningen, ett fall, som särskilt beröres i riksdagsskrivelsen. Jag biträder överstyrelsens mening, att det icke kan vara lämpligt att stadga flyttningsskyldighet även i ett dylikt fall, ty härigenom skulle man blott medverka till uppkomsten av nya biträdande lärarbefattningar.

Om jag utan tvekan kan med angivna ändringar ansluta mig till överstyrelsens förslag i nu avhandlade delar, är jag däremot i någon mån betänksam, då det gäller den senare delen av överstyrelsens förslag, d. v. s. den, som innefattas i de föreslagna andra och tredje styckena av § 33 mom 3. Överstyrelsen har tänkt sig, att så snart ledighet uppkommer å småskollärartjänst eller lärartjänst vid mindre folkskola inom ett distrikt, där biträdande lärare eller lärare vid annan mindre folkskola finnes anställd, skolrådet skall ingå i en förprövning av frågan, huruvida med tanke på en förestående önskvärd omorganisation de av dessa senare lärare innehavda tjänsterna böra ändras till folkskollärartjänster eller indragas. Skolrådet skall härom inhämta folkskolinspektörens yttrande. Äro inspektören och skolrådet ense om att en dylik omorganisation bör ske, skall läraren förflyttas till den lediga tjänsten. Äro de däremot av olika mening, skall frågan hänskjutas till skolöverstyrelsen, som dock, innan den fattar beslut, skall höra domkapitlet.

Detta förslag har otvivelaktigt vissa fördelar. Dels ökar det placeringsmöjligheterna och dels kunna önskvärda skolförbättringar härigenom påskyndas. Men å andra sidan synes det kunna medverka till förhastade beslut om organisatoriska förändringar, då det åtminstone i många fall måste vara svårt att någon längre tid i förväg med visshet bedöma vad som i organisatoriskt hänseende kan vara behöfligt och lämpligt. Emellertid komme ju lärarens förflyttning till den lediga tjänsten icke att på något sätt binda skoldistriktet, utan detta skulle hava full handlingsfrihet, när sedermera själva organisationsfrågan bleve aktuell. Då härtill kommer, att folkskolinspektören skulle hava att medverka vid frågans prövning och, i händelse av olika meningar mellan skolrådet och denne, även överordnad myndighet, har jag ansett mig kunna låta mina betänkligheter vika. Jag vill alltså även i denna del biträda överstyrelsens förslag, därvid jag förutsätter, att den föreslagna anordningen ej skall giva anledning till framdrivande av några eljest icke påkallade omorganisationer. Dock kan jag icke dela överstyrelsens uppfattning att, om skolrådet och inspektören stanna i olika meningar, frågan bör hänskjutas till skolöverstyrelsen. Dessa ärenden

komma att så intimt sammanhånga med frågan om skolväsendets organisation inom distriktet, att det synes mig naturligt, att domkapitlet, som enligt § 10 folkskolestadgan har att fastställa distriktets reglemente, bör vara den myndighet, som flyttningsfrågan närmast skall underställas. Sedermera finnes ju alltid rätten att överklaga domkapitlets beslut, varvid i den fortsatta behandlingen av ärendet skolöverstyrelsen säkerligen får tillfälle att giva sin mening tillkänna.

Till överstyrelsens förslag i sistberörda delar bör, liksom i fråga om det föreslagna första stycket av § 33 mom. 1, göras sådant tillägg, att flyttning även kan ske till ledigbliven biträdande lärartjänst vid folkskola.

Är såväl småskollärartjänst som lärartjänst vid mindre folkskola ledig eller utom dessa även en biträdande folkskolläraryrbesättning, bör flyttningen ske till småskollärartjänsten. Skulle ledighet förekomma å dels lärartjänst vid mindre folkskola och dels biträdande lärartjänst synes det lämpligast, att flyttning äger rum till lärartjänsten vid den mindre folkskolan.

Skulle mer än en av ifrågakommande slag av tjänster samtidigt indragas eller ändras till folkskollärartjänster eller vid ovannämnda förprovning finnas böra bliva föremål för dylika åtgärder, och endast en ledig tjänst står till buds, torde det få ankomma på skolrådet att avgöra, vilken av lärarna, som skall ifrågakomma till flyttning.

De av mig ovan förordade ändringarna i nu gällande bestämmelser rörande tillsättning av lärartjänster synas mig innebära så pass genomgripande ändringar i reglerna för tillsättning av lärartjänster, att saken lämpligen bör underställas riksdagen. Därest riksdagen förklarar sig intet hava att erinra mot att ändringar vidtagas i härutinnan nu gällande bestämmelser i huvudsaklig enlighet med vad jag ovan föreslagit, torde jag få efter ytterligare beredning förelägga Kungl. Maj:t ett utformat författningsförslag i ämnet.

Under återopande av vad jag här anfört får jag alltså hemställa, att Kungl. Maj:t täcktes föreslå riksdagen,

att riksdagen måtte förklara sig intet hava att erinra mot att till beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor föreskrifter av Kungl. Maj:t utfärdas i huvudsaklig enlighet med vad jag ovan förordat.

Vad departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt, behagar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten bifalla samt förordnar, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar, skall avlåtast till riksdagen.

Ur protokollet:

I. A. Hedenlund.